

СИСТЕМА ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ В ПЕРІОД ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ

У статті аналізуються основні тенденції розвитку закладів професійно-технічної освіти в системі трудових резервів України в період повоєнної відбудови. Показано, що процеси відновлення промислового виробництва УРСР потребували кваліфікованих кадрів й сприяли розбудові повноцінної системи закладів професійно-технічної освіти. Зокрема, у 1949 р., коли виникла необхідність форсувати підготовку кадрів для вугільної промисловості, в системі трудових резервів були створені гірничопромислові училища з дворічним терміном навчання і гірничопромислові школи з шести – і десятимісячним терміном навчання. У 1953 р. в системі державних трудових резервів були створені училища механізації сільського господарства, які готували в основному трактористів-машиністів широкого профілю; у 1954 р. – технічні училища (створення технічних училищ стало новим етапом удосконалення системи професійно-технічної освіти); у 1955 р. були створені десятимісячні будівельні школи, перетворені в 1957 р. в будівельні училища. Також з 1957 р. почали організовуватися такі нові типи навчальних закладів, як професійно-технічні училища для підготовки кваліфікованих робітників з середньою освітою із вихованців дитячих будинків. Наприкінці 1950-х рр. на базі системи трудових резервів створюється система професійно-технічної освіти.

Ключові слова: виробниче навчання, модернізація, народне господарство, професійно-технічна освіта, провідні галузі, робітник, училище.

Однією з нагальних проблем сучасності є проблема забезпечення економіки України кваліфікованими робітниками. Ринок праці вже насичено й навіть перенасичено юристами, економістами, політологами, тоді як все відчутнішою є потреба в інженерних і робітничих кадрах. Але, на жаль, система професійно-технічної освіти не відповідає вимогам часу й потребує кардинального реформування, спрямованого на забезпечення відповідності структури підготовки робітничих кадрів структурі зайнятості, змісту професійно-технічної освіти, сучасному рівню розвитку науки і техніки. Вирішення цього складного завдання потребує глибокого вивчення історичного досвіду й особливо досвіду реформування системи підготовки кваліфікованих робітників у період повоєнної відбудови 1940–1950-х рр., коли було закладено основи професійно-технічної освіти, більшість яких зберігається й до сьогодні.

Окремі аспекти трудової підготовки учнів неодноразово аналізували українські вчені І. Л. Лікарчук, Н. Г. Ничкало¹, О. Черкашина² та ін. Спеціальні роботи з історії професійно-технічної освіти УРСР студювали М. Ф. Пузанов, Г. І. Терещенко³. Проте, в наш час існує необхідність об'єктивного аналізу й нового погляду на цю проблему.

В даній статті автор ставить за мету проаналізувати основні тенденції розвитку професійно-технічної освіти в Україні в період повоєнної відбудови.

В роки війни Україна зазнала значних матеріальних збитків від воєнних дій та окупації. Було зруйновано багато міст та сіл, промислових підприємств, залізничних мостів та ін. Все це необхідно було відновити в стислі терміни. Та всі відновлювані й розвиваючі галузі народного господарства відчували гостру нестачу кваліфікованої робочої сили. У вирішенні цієї проблеми величезна роль належала системі державних трудових резервів⁴. Центральне місце в загальному плані підготовки трудових резервів займала підготовка кваліфікованих робітників для паливної, вугільної, металургійної, нафтової промисловості, будівництва, залізничного транспорту, текстильної промисловості і промисловості будматеріалів⁵.

Механізація, електрифікація й автоматизація виробничих процесів вимагали від навчальних закладів системи трудових резервів відповідних змін у системі підготовки кваліфікованих

робітників. Як зазначалось в урядових документах: «У той час, коли в різних галузях народного господарства запроваджувалась нова техніка і технологія, в багатьох училищах і школах ФЗН продовжували дотримуватись застарілих методів навчання з застосуванням недосконалої техніки і технології, застарілих методів праці, без врахування тих величезних якісних змін, які вносились у виробничі процеси на підприємствах. Це призводило до того, що випускники училищ і шкіл ФЗН виявились недостатньо підготовленими, не могли оволодіти новою технікою і високою культурою праці на підприємствах»⁶. Тому у 1948–1949 навчальному році почалась реорганізація і перебудова підготовки кваліфікованих робітничих кадрів. Зокрема, 2 серпня 1948 р. Рада Міністрів СРСР приймає постанову «Про заходи з поліпшення підготовки кваліфікованих робітників і ліквідації плинності учнів в ремісничих, залізничних училищах і школах ФЗН», в якій намічалось поліпшення працевлаштування і побуту учнів, посилення виховної роботи, заборонялось використання учнів на допоміжних, господарських роботах, затверджувалось Положення про преміювання працівників училищ і шкіл⁷. Відповідно до цієї постанови здійснювалась спеціалізація училищ і шкіл ФЗН, змінювався зміст їх роботи. Для задоволення потреб вугільної промисловості 10 червня 1949 р. Рада Міністрів СРСР приймає постанову «Про перетворення шкіл ФЗН і ремісничих училищ, що готують кваліфікованих робітників для вугільної промисловості, в гірничопромислові школи і гірничопромислові училища Міністерства трудових резервів». Згідно постанови школи ФЗН та ремісничі училища, в яких здійснювалась підготовка робітників для вугільної промисловості, реорганізовувалися в гірничопромислові школи з шести та десяти місячним терміном навчання і гірничопромислові училища – з терміном навчання два роки⁸. В УРСР мало бути реорганізовано 21 ремісничі училища та 166 шкіл ФЗН. Для дітей-сиріт шахтарів, а також для дітей кадрових працівників вугільної промисловості, інвалідів праці і почесних шахтарів було організовано 9 спеціальних гірничотехнічних училищ з семирічним терміном навчання. До них приймали підлітків 12–14 років, які мали освіту в обсязі 4–5 класів загальноосвітньої школи. Навчаючись у цих закладах, учні здобували середню загальну і спеціальну гірничотехнічну освіту в обсязі гірничих технікумів⁹. Реорганізовувались й інші навчальні заклади системи трудових резервів.

Щодо кількості училищ і шкіл ФЗН в Україні та контингенти учнів, то їх кількість в післявоєнні роки змінювалась. Починаючи з 1949 р. спостерігалось різке скорочення загальної кількості училищ і шкіл ФЗН. Це пояснювалось ліквідацією училищ і шкіл ФЗН, що знаходилися в непридатних приміщеннях і не мали відповідних навчально-виробничих умов. Відповідно, це спричинило зменшення кількості випускників з училищ і шкіл ФЗН в дані роки¹⁰. Так, якщо в 1946 р. в УРСР їх було 815, то у 1949 р. – 636. Лише в Донецькій області в 1949 р. було ліквідовано 123 школи ФЗН і 23 училища, у Ворошиловградській – відповідно 208 і 127¹¹. П. Є. Рудой значне скорочення мережі навчальних закладів та контингент учнів пояснював тим, що «підготовка кваліфікованих робітників у системі трудових резервів дала можливість у короткий строк ліквідувати нестачу в робочій силі», а це, відповідно, викликало «необхідність реорганізувати систему трудових резервів, значно скоротити сітку учбових закладів та контингент учнів, зокрема, скоротити підготовку робітників цілого ряду професій для машинобудівної промисловості». Й при цьому наводить такі факти: «по Українській РСР кількість ремісничих училищ і шкіл ФЗН тільки за 1950-1951 рр. скоротилась з 983 до 541, а кількість учнів у них – з 217,4 тис. в 1948 р. до 105,4 тис. в 1951 р., тобто більше ніж вдвоє»¹².

Але в дійсності, стало очевидним, що наприкінці 1940-х рр. авторитет ремісничих, залізничних училищ і шкіл ФЗН серед молоді різко впав. Це спричинено низьким професійним рівнем майстрів виробничого навчання і викладачів; незадовільним забезпеченням переважної більшості шкіл та училищ обладнанням, інструментами та матеріалами, особливо новими, що відповідали тогочасному рівню розвитку виробничих сил; незадовільною організацією навчального процесу тощо¹³. Що й зумовило значне скорочення мережі училищ та шкіл.

В першій половині 1950-х рр. тривало далі скорочення випуску кваліфікованих робітників навчальними закладами трудових резервів. В Україні загальна чисельність нових робітників, підготовлених системою трудових резервів для промисловості, будівництва і транспорту порівняно з другою половиною 1940-х рр. зменшилась в 2,3 рази. Зниження ролі системи трудових резервів у поповненні кадрами робітників багатьох галузей промисловості, зокрема машинобудування, пояснювалось тим, що «на промислові підприємства з кожним роком

приходить все більше молоді з семирічною освітою, що значно полегшує і прискорює підготовку нових кваліфікованих робітників безпосередньо на підприємствах» та посиленням «припливу молодих робітників за рахунок місцевого населення, що серйозно полегшує набір нових робітників, звільняючи підприємства від турбот про забезпечення їх житлом»¹⁴.

Та, як і в попередні роки, система трудових резервів залишалась однією з основних форм поповнення робітничого класу й була важливою формою ідеологічного впливу на підрастаюче покоління¹⁵. Тому партійними та радянськими органами вживалися енергійні заходи щодо збереження та відтворення системи трудових резервів на початку і в середині 1950-х рр. Знову до питання комплектації шкіл та училищ були включені партійні комітети різних рівнів. До колгоспів, радгоспів, рад депутатів було доведено жорсткі плани комплектування цих закладів освіти, які мали виконуватися, в основному, під час проведення агітаційно-роз'яснювальної роботи. Проте, як правило, продовжувався тиск на батьків, підлітків, загальноосвітні заклади з метою виконання доведених завдань. Застосовувалися економічні методи примусу, особливо в колгоспах і радгоспах, для того, щоб примусити батьків направляти своїх дітей до закладів системи трудових резервів. Як наслідок, в 1951 р. до училищ трудових резервів республіки на 25,6 тис. місць було подано 61,7 тис. заяв¹⁶, а у 1955 р. – близько 4 заяв на одне місце¹⁷. Розширенню бази прийому до закладів системи трудових резервів сприяло й те, що в загальноосвітніх школах УРСР наприкінці 1940-х рр. було припинено практику соціалістичного змагання, яка зумовлювала гонитву за високим процентом успішності¹⁸.

Але, з середини 1952 р. у підготовці кадрів кваліфікованих робітників через навчальні заклади професійно-технічної освіти спостерігались істотні недоліки, які привели до поступової втрати її колишнього значення¹⁹. За твердженням С. Л. Сенявського, гальмом у розвитку системи професійно-технічної освіти як однієї з основних форм підготовки робітників було те, що зростання загальноосвітньої і спеціальної підготовки викладачів і майстрів виробничого навчання не встигало за зростанням загальноосвітнього рівня учнів. Тоді як на погляд Г. І. Терещенка, основною причиною став ряд помилок і волюнтаристських рішень у питаннях перебудови школи, у спробі перетворити середню загальноосвітню школу на одну з форм підготовки кваліфікованих робітничих кадрів²⁰.

Підготовка робітників для сільськогосподарського виробництва в навчальних закладах системи трудових резервів УРСР до 1953 р. проводилася в незначних кількостях, механізаторів готували в навчальних закладах і курсовій мережі Міністерства сільського господарства УРСР і Міністерства радгоспів УРСР. Хоча, спільний наказ Головного управління трудових резервів при РНК СРСР та Народного Комісаріату землеробства СРСР «Про організацію спеціальних ремісничих училищ механізації сільського господарства в Українській РСР» було видано ще 25 січня 1945 р. Ним передбачалося створити 15 училищ механізації сільського господарства із загальним контингентом 2350 осіб²¹.

Існуючі школи механізації і різні короткотермінові курси не задовольняли потреб МТС. Планування мережі шкіл проводилось без врахування потреб конкретної області у кадрах²². Тому зважаючи на необхідність «докорінно змінити» існуючу тоді систему навчання трактористів, комбайнерів та інших механізаторів, у вересні 1953 р. партійні органи СРСР та УРСР приймають рішення про поліпшення справ у сільськогосподарському виробництві. Як наслідок, короткотермінове курсове навчання було замінено навчанням в стаціонарних навчальних закладах за типом ремісничих училищ та шкіл ФЗН у промисловості, а школи механізації сільського господарства були реорганізовані в училища механізації сільського господарства²³.

Та, як зазначалось на шпальтах передових газет, Міністерство сільського господарства не забезпечило училища програмами і підручниками, найновішими машинами і знаряддями. У більшості училищ були не укомплектовані кадри викладачів та інструкторів. Навчальні приміщення були в незадовільному стані, не було гуртожитків, їдалень тощо. Реорганізація підготовки механізаторських кадрів перебувала під загрозою зриву. Тому Рада Міністрів СРСР вирішила перевести училища механізації сільського господарства в систему трудових резервів²⁴.

На початку 1954 р. від Міністерства сільського господарства та радгоспів УРСР Українським республіканським управлінням трудових резервів було прийнято до системи 83 школи механізації сільського господарства. Ці заклади, а також ще 43 ремісничих училищ і шкіл ФЗН, були реорганізовані в училища механізації сільського господарства і переведені на

систему навчання, що застосовувалася в ремісничих училищах і школах ФЗН промисловості. У цих закладах розпочалася підготовка механізаторів сільського господарства, трактористів, механіків-комбайнерів з річним терміном навчання та перепідготовка протягом такого ж терміну бригадирів тракторних бригад, а також шестимісячна підготовка механіків-комбайнерів і трактористів²⁵. Молодь направлялася до училищ виключно за рекомендацією колгоспів. Лише у грудні 1953 р. колгоспи направили до училищ 25,8 тис. чол. молоді для набуття спеціальності тракториста і 14,1 тис. чол. – для набуття спеціальності комбайнера²⁶. Навчання і матеріальне забезпечення учнів робилося коштом держави. Перед закладами трудових резервів було поставлено завдання замість підготовки робітників численних вузьких спеціальностей готувати механізаторів широкого профілю²⁷. За 1954–1958 рр. училища механізації сільського господарства УРСР підготували 246 тис. сільських механізаторів, головним чином трактористів-машиністів широкого профілю та комбайнерів²⁸.

Технічний прогрес вносив нові вимоги до професій, які ремісничі училища та школи ФЗН задовольняти не могли. Щоб забезпечити промисловість, будівництво, транспорт і сільське господарство кваліфікованими робітничими кадрами і молодшим технічним персоналом з високим загальноосвітнім рівнем підготовки, Рада Міністрів СРСР 2 серпня 1954 р. прийняла спеціальну постанову «Про організацію виробничо-технічної підготовки молоді, яка закінчила середню школу, для роботи на виробництві»²⁹. Цією постановою передбачалося створення технічних училищ для підготовки з числа молоді, яка закінчила середню школу, кваліфікованих робітників і молодшого технічного персоналу з професій, які вимагають підвищеного загальноосвітнього рівня, для роботи на підприємствах, будовах, у МТС, радгоспах³⁰.

Залежно від складності професійної підготовки, для цих закладів освіти було встановлено терміни навчання від 10 місяців до 1,5–2 років. Крім технічних однорічних і дворічних училищ для молоді, що закінчила середню школу, постановою в системі трудових резервів були затверджені також і курси³¹.

Відповідно, 26 серпня 1954 р. Рада Міністрів УРСР приймає постанову «Про організацію виробничо-технічної підготовки молоді, яка закінчила середні школи, для роботи на підприємстві». Згідно цієї постанови в Україні планувалося організувати до 1 жовтня 1954 р. на виробничій базі підприємств, будов, МТС та радгоспів 64 заклади системи трудових резервів нового типу – технічних училищ з контингентом прийому до них в 1954 р. 15,4 тис. осіб³². Початок занять у цих закладах передбачався не пізніше 1 листопада 1954 р.³³ При цьому слід зазначити, що майже третина всіх технічних училищ була розміщена на Донбасі. Всього у 1954 р. в Україні було створено 46 технічних училищ з контингентом 10597 учнів. З них: у Ворошиловградській області – 8 з контингентом учнів – 2337, Дніпропетровській – 6 з 1576 учнями, Донецькій – 12 з 2289 учнями, Запорізькій – 5 з 1030 учнями, Київській – 4 з 1168 учнями, Львівській – 6 з 1298 учнями, Харківській – 5 з 999 учнями³⁴. На 1 листопада 1954 р. в Україні почали працювати 66 технічних училищ з кількістю учнів 16124 чол.³⁵ Також було організовано 135 навчально-виховних майстерень і 167 навчальних кабінетів та лабораторій³⁶.

Суттєві зміни відбулися у мережі ремісничих училищ та шкіл ФЗН, в яких здійснювалася підготовка робітників для будівельних підприємств. 23 серпня 1955 р. вийшла Постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про заходи з подальшої індустріалізації, поліпшення якості і зниження вартості будівництва». Цією постановою держава визнала за необхідне: значно розширити підготовку будівельних робітників; перетворити школи ФЗН, гірничопромислові школи і училища, які готували будівельних робітників, в будівельні школи і ремісничі училища. Були затверджені навчальні заклади наступних типів: будівельні школи, ремісничі училища, технічні училища з тривалістю навчання відповідно до 10 місяців, 2–3 роки, 1–2 роки. А 24 серпня 1955 р. Рада Міністрів СРСР прийняла постанову «Про заходи по підвищенню кваліфікації і створення кадрів будівельників». Цією постановою передбачалося «з метою розширення підготовки робітників-будівельників» організація додаткових навчальних закладів трудових резервів – понад 130 будівельних шкіл, ремісничих і технічних училищ з контингентом учнів понад 30 тис. чоловік. Для забезпечення цих училищ і шкіл кваліфікованими майстрами виробничого навчання було передбачено відкриття двох індустріальних технікумів і трьох вечірніх відділень при будівельних інститутах³⁷. Як зазначав Г. І. Терещенко, фактично цією постановою система трудових резервів була перетворена на основний канал підготовки кадрів робітників будівельних професій³⁸.

У 1957 р. в УРСР також розпочали свою роботу 6 ПТУ для підготовки кваліфікованих робітників з середньою освітою із вихованців дитячих будинків, в тому числі в Сталінській області – 3³⁹. Це були заклади з 12-річним терміном навчання, в яких учням, окрім професійної підготовки, надавалася загальна середня освіта⁴⁰. Відкриття подібних закладів освіти було реакцією на директиви XX з'їзду щодо зміцнення зв'язку школи з життям.

Реакцією на ці рішення була й постанова ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР від 12 вересня 1957 р. «Про залучення до промислового і сільськогосподарського виробництва молоді, яка закінчила середні загальноосвітні школи». Ця постанова зобов'язувала місцеві органи влади, керівників підприємств, а також партійні і громадські організації забезпечити залучення до промисловості та сільськогосподарського виробництва молоді, яка закінчила середню школу та підлітків, які не одержали загальної середньої освіти⁴¹. З цією метою на всіх підприємствах у межах плану по праці вводилась «броня» для прийому на роботу підлітків⁴².

З прийняттям 24 грудня 1958 р. закону «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти СРСР» й відповідного закону УРСР наприкінці 1950-х – на початку 1960-х рр. на базі системи трудових резервів створюється система професійно-технічної освіти⁴³. У травні 1959 р. школи фабрично-заводського навчання, ремісничі, залізничні, гірничопромислові, будівельні училища та училища механізації сільського господарства трудових резервів, профтехшколи і школи фабрично-заводського учнівства раднаргоспів і відомств реорганізовувалися у денні та вечірні спеціалізовані міські професійно-технічні училища з терміном навчання один-три роки та сільські професійно-технічні училища з терміном навчання один-два роки, які комплектувалися за рахунок випускників восьмирічної та десятирічної школи шляхом добровільного вступу⁴⁴.

Отже, процеси відновлення промислового виробництва УРСР потребували кваліфікованих кадрів й сприяли розбудові повноцінної системи закладів професійно-технічної освіти. Але навчальні заклади ще не могли задовольнити потреб республіки в кадрах. Крім того, випускники училищ і шкіл ФЗН виявились недостатньо підготовленими, не могли оволодіти новою технікою на підприємствах. Тому у 1948–1949 навчальному році почалася реорганізація і перебудова підготовки кваліфікованих робітничих кадрів. Зокрема, у 1949 р., коли виникла необхідність форсувати підготовку кадрів для вугільної промисловості, в системі трудових резервів були створені гірничопромислові училища з дворічним терміном навчання і гірничопромислові школи з шести – і десятимісячним терміном навчання.

1950-і рр. характерні значними якісними змінами в підготовці кваліфікованих робітників. Хоча, однією з основних форм поповнення робітничого класу, як і в попередні роки, залишалась система трудових резервів. Зокрема, в системі державних трудових резервів були створені училища механізації сільського господарства, які готували в основному трактористів-машиністів широкого профілю. У 1954 р. в системі трудових резервів відкриваються навчальні заклади нового типу – технічні училища. Створення технічних училищ стало новим етапом удосконалення системи професійно-технічної освіти. У 1955 р. були створені десятимісячні будівельні школи, перетворені в 1957 р. в будівельні училища. Також з 1957 р. почали організовуватися такі нові типи навчальних закладів, як професійно-технічні училища для підготовки кваліфікованих робітників з середньою освітою із вихованців дитячих будинків. Наприкінці 1950-х рр. на базі системи трудових резервів створюється система професійно-технічної освіти.

¹ Лікарчук І. Л. Професійно-технічна освіта України: Історичний шлях і перспективи. – К., 1999. – 288 с.; Профтехосвіта України ХХ століття: Енциклопедичне видання. – К., 2004. – 876 с.

² Черкашина О. Організація навчально-методичної роботи у професійно-технічних закладах освіти східного регіону України у II половині ХХ ст. // Гуманізація навчально-виховного процесу. – Вип. LII. Частина II. – Слов'янськ, 2010. – С. 144–146.

³ Пузанов М. Ф. Очерки истории профессионально-технического образования в Украинской ССР. – К., 1980. – 232 с.; Терещенко Г. І. Організаторська діяльність Комуністичної партії по підготовці робітничих кадрів на Україні. За матеріалами навчальних закладів професійно-технічної освіти, 1940–1970 рр. – К., 1974. – 160 с.

- ⁴ Пузанов М. Ф. Очерки истории профессионально-технического образования в Украинской ССР. – К., 1980. – С. 97.
- ⁵ Пронин В. За дальнейшее улучшение подготовки и увеличение трудовых резервов // Производственное обучение. – 1946. – № 8. – С. 2.
- ⁶ Терещенко Г. І. Організаторська діяльність Комуністичної партії по підготовці робітничих кадрів на Україні. За матеріалами навчальних закладів професійно-технічної освіти, 1940–1970 рр. – К., 1974. – С. 92.
- ⁷ Директивы КПСС и Советского правительства по хозяйственным вопросам. Т. 3. – М., 1958. – С. 300–313.
- ⁸ Государственные трудовые резервы. Сб. руковод. материалов. – М., 1957. – С. 5.
- ⁹ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО). – Ф. 4609. – Оп. 1. – Спр. 107. – Арк. 79.
- ¹⁰ Пузанов М. Ф. Очерки истории профессионально-технического образования в Украинской ССР. – К., 1980. – С. 105–106.
- ¹¹ ЦДАВО. – Ф. 4609. – Оп. 1. – Спр. 133. – Арк. 7.
- ¹² Рудой П. Є. Технічний прогрес і підготовка кваліфікованої робітничої сили. – К., 1958. – С. 57.
- ¹³ Профтехосвіта України ХХ століття: Енциклопедичне видання. – К., 2004. – С. 68.
- ¹⁴ Рудой П. Є. Технічний прогрес і підготовка кваліфікованої робітничої сили. – К., 1958. – С. 57–58.
- ¹⁵ Кравченко Б. Соціальні зміни і національна свідомість в Україні ХХ ст. [Пер. з англ.]. – К., 1997. – С. 266.
- ¹⁶ Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО). – Ф. 7. – Оп. 6. – Спр. 2191. – Арк. 48.
- ¹⁷ Зеленко Г. Все силы – на выполнение решений XX съезда КПСС // Профессионально-техническое образование. – 1956. – № 3. – С. 4.
- ¹⁸ Профтехосвіта України ХХ століття: Енциклопедичне видання. – К., 2004. – С. 68–69.
- ¹⁹ Сенявский С. Л. Рост рабочего класса СССР (1951–1965 гг.). – М., 1966. – 126 с.
- ²⁰ Терещенко Г. І. Організаторська діяльність Комуністичної партії по підготовці робітничих кадрів на Україні. За матеріалами навчальних закладів професійно-технічної освіти, 1940–1970 рр. – К., 1974. – С. 10.
- ²¹ ЦДАВО. – Ф. 4609. – Оп. 1. – Спр. 22. – Арк. 11.
- ²² Подготовка механизаторских кадров для сельского хозяйства важнейшая государственная задача // Профессионально-техническое образование. – 1953. – № 10. – С. 1.
- ²³ Трудовые резервы СССР // Профессионально-техническое образование. – 1955. – № 9. – С. 5.
- ²⁴ КПРС в резолюциях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. – Ч. III. – 1954. – С. 640–641.
- ²⁵ Пузанов М. Ф. Очерки истории профессионально-технического образования в Украинской ССР. – К., 1980. – С. 112.
- ²⁶ ЦДАГО. – Ф. 1. – Оп. 174. – Спр. 62. – Арк. 133.
- ²⁷ Профтехосвіта України ХХ століття: Енциклопедичне видання. – К., 2004. – С. 69.
- ²⁸ Пузанов М. Ф. Очерки истории профессионально-технического образования в Украинской ССР. – К., 1980. – С. 114; Профтехосвіта України ХХ століття: Енциклопедичне видання. – К., 2004. – С. 69.
- ²⁹ Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам (1917–1967). – М., 1968. – Т. 4. – С. 120–123.
- ³⁰ Директивы Советского правительства по хозяйственным вопросам: Сб. документов. – М., 1958. – Т. 4. – С. 247.
- ³¹ Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам. – М., 1968. – Т. 4. – С. 120–123.
- ³² ЦДАГО. – Ф. 1. – Оп. 145. – Спр. 1828. – Арк. 21–25.
- ³³ Там само. – Спр. 328. – Арк. 38.
- ³⁴ Терещенко Г. І. Організаторська діяльність Комуністичної партії по підготовці робітничих кадрів на Україні. За матеріалами навчальних закладів професійно-технічної освіти, 1940–1970 рр. – К., 1974. – С. 106, 110.
- ³⁵ ЦДАГО. – Ф. 1. – Оп. 191. – Спр. 107. – Арк. 20.
- ³⁶ Терещенко Г. І. Організаторська діяльність Комуністичної партії по підготовці робітничих кадрів на Україні. За матеріалами навчальних закладів професійно-технічної освіти, 1940–1970 рр. – К., 1974. – С. 110.
- ³⁷ Директивы КПСС и Советского правительства по хозяйственным вопросам. – М., 1958. – Т. 4. – С. 500–509.
- ³⁸ Терещенко Г. І. Організаторська діяльність Комуністичної партії по підготовці робітничих кадрів на Україні. За матеріалами навчальних закладів професійно-технічної освіти, 1940–1970 рр. – К., 1974. – С. 115.

- ³⁹ Черкашина О. Організація навчально-методичної роботи у професійно-технічних закладах освіти східного регіону України у II половині ХХ ст. // Гуманізація навчально-виховного процесу. – Вип. LII. Частина II. – Слов'янськ, 2010. – С. 146.
- ⁴⁰ Профессионально-техническим училищам – заботу и внимание // Профессионально-техническое образование. – 1958. – № 1. – С. 1.
- ⁴¹ Директивы КПСС и Советского правительства по хозяйственным вопросам. – Т. 4. – М., 1958. – С. 778–780.
- ⁴² Там само. – С. 778.
- ⁴³ Терещенко Г. І. Організаторська діяльність Комуністичної партії по підготовці робітничих кадрів на Україні. За матеріалами навчальних закладів професійно-технічної освіти, 1940–1970 рр. – К., 1974. – С. 123.
- ⁴⁴ Профтехосвіта України ХХ століття: Енциклопедичне видання. – К., 2004. – С. 285.

В статье анализируются основные тенденции развития учреждений профессионально-технического образования в системе трудовых резервов Украины в период послевоенного восстановления. Показано, что процессы восстановления промышленного производства УССР требовали квалифицированных кадров и тем самым способствовали развитию полноценной системы учреждений профессионально-технического образования. В частности, в 1949 г., когда возникла необходимость форсировать подготовку кадров для угольной промышленности, в системе трудовых резервов были созданы горнопромышленные училища с двухлетним сроком обучения и горнопромышленные школы с шести – и десятимесячным сроком обучения. В 1953 г. в системе государственных трудовых резервов были созданы училища механизации сельского хозяйства, которые в основном готовили трактористов-машинистов широкого профиля, а в 1954 г. – технические училища, создание которых стало новым этапом усовершенствования системы профессионально-технического образования. В 1955 г. были созданы десяти-месячные строительные школы, преобразованные в 1957 г. в строительные училища. Также с 1957 г. начали организовываться такие новые типы учебных заведений, как профессионально-технические училища для подготовки квалифицированных рабочих со средним образованием из воспитанников детских домов. В конце 1950-х гг. на базе системы трудовых резервов создается система профессионально-технического образования.

Ключевые слова: ведущие отрасли, модернизация, народное хозяйство, профессионально-техническое образование, производственное обучение, рабочий, училище.

The article deals with main tendencies of development of vocational training educational institutions in the labour reserves system of Ukraine in the postwar restoration period. Renewal processes of USSR's industry required qualified staff and assisted to the rebuilt a full value system of vocational training educational institutions. Especially, in 1949, two-year and six-ten month term colleges of mountain industry in order to boost staff training for coal industry were created. In 1953 colleges of agriculture mechanizations in the system of state labour reserves were created. These colleges mostly trained tractor operators. In 1954 technical colleges – educational establishments of new type in the labour reserves system were opened. The creation of technical colleges became the new phase of improvement of vocational-training system. In 1955 ten-months construction schools which lately, in 1957, were transformed into constructing colleges were created. Since 1957 such new types of educational establishments as vocational-technical colleges for training of qualified workers with secondary education who came from orphanage began to organize. In the late 1950s the system of vocational-training was created on the labour reserves base.

Keywords: industrial training, modernization, national economy, vocational-technical education, leading branches, worker, college.